

Modern Türklük

Araştırmaları Dergisi

Cilt 17, Sayı 2 (Haziran 2020), ss. 331-351

DOI: 10.1501/MTAD.17.2020.2.17

Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

MAKALE

Biyoetik Bakımdan *Kutadgu Bilig*

Nuraniye Hidayet Ekrem

Ankara Üniversitesi (Ankara)

ÖZET

Kutadgu Bilig, yazıldığı 11. yüzyıldan günümüze kadar ulaşan klasik bir eser olarak Türk kültür tarihinin en eski yazılı kaynaklarından biridir. İnsanlığa, iki cihan saadetini elde etme yollarını göstermek amacıyla kaleme alınmıştır. *Kutadgu Bilig*'de ele alınan asıl konu, "ideal insan modeli"nin ortaya çıkarılması/ yetiştirilmesi için gerekli olan fert, cemiyet ve devlet hayatının ideal bir şekilde düzenlenebilmesinin önemi ve bunun için lazım gelen zihniyet, bilgi ve faziletlerin ne olduğu, bunların nasıl elde edileceği ve nasıl kullanılacağı gibi etik meselelerdir. Günümüzde küreselleşmenin yol açtığı değerler probleminin çözüme kavuşturulmasında oluşturulmaya çalışılan "evrensel etik" veya "global /küresel etik" bağlamında ortak birtakım normların teşkili hususunda çabalar sürmekte ve üzerinde konsensüs sağlanabilecek normlar aranmaktadır. Bu da küresel etik arayışına dair önemli araştırmaların yapıldığı bir sahanın yani "değerler bilimi" sahasının temellerinin belirginleştirilmesi çabasıdır. Bu yönüyle üzerinde durulan ve oluşturulması için çaba gösterilen bu tür etik normlar; insanların, diğer insanlara ve canlılara nasıl davranmaları ve nasıl muamele görmeleri gerektiğine ilişkin kriterlerin ortaya konulduğu esaslardır. Küresel çapta aranan etik normların ve ideal insanın nasıl olması gerektiği, Karahanlılar devrinde Yûsuf Has Hâcib tarafından telif edilen / yazılan *Kutadgu Bilig* adlı eserde asırlar evvel belirlenmeye çalışılmıştır. Bu yönü ile *Kutadgu Bilig*, "değerler bilimi"ne de esas teşkil edecek kültürel bir hazine mahiyetinde karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, Yûsuf Has Hâcib'in "Mutluluk Bilgisi" olarak günümüz Türkçesine tercüme edilen *Kutadgu Bilig* adlı eseri, "değerler bilimi"nin alt dallarından olan biyoetik açısından ele alınmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Yûsuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, Değerler Bilimi, Küreselleşme, Etik sorunlar, Biyoetik.

ABSTRACT

Kutadgu Bilig, as a classic work, is one of the oldest written sources in the history of Turkish culture. It has been reached today since the 11th century. It was written to show humanity ways to achieve the happiness for two (both) worlds. The main issue addressed in *Kutadgu Bilig* is the importance of organizing the ideal state of the individual, community and state life necessary for the creation and cultivation of the "ideal human model", as well as the ethical issues to obtain and use them. Nowadays, such efforts are underway and consensus are sought to establish a common set of norms in the context of "universal ethics" or "global ethics", which are tried to be formed in the solution of the problem of values caused by globalization. There is an effort to clarify the foundations of a field (namely the "value science"), where important scientific research is done. Such ethical norms that are emphasized and established the basic criterias for how people should behave and be treated with other people and living beings in this aspect. A global effort to determine such ethical norms and features of an ideal people were tried to be indentified in Yûsuf Has Hâcib's *Kutadgu Bilig*; a centuries old classic written during the period of Karakhanids. With this aspect, *Kutadgu Bilig* appears as a cultural treasure that will constitute the basis of "value science". In this study, Yûsuf Has Hâcib's famous work, namely *Kutadgu Bilig*, which can be translated as "The Knowledge for Happiness" in today's Turkish language, is discussed in terms of bioethics, which is one of the sub-branches of "value science".

KEY WORDS

Yûsuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, Value Science, Globalization, Ethical problems, Bioethics.

1. Giriş

İnsanları ve toplumları diğer insan ve toplumlardan farklı kılan ve o insanı seçkin insan; o toplumu da gelişmiş toplum yapan özellikler, bir insanın yahut bir toplumun ortaya koyduğu değerler bütünüdür. İnsanların kendi toplumu içinde seçkin olup olmadığı; toplumların da diğer toplumlara göre gelişmiş olup olmadığı, buldukları ortamda ve devirde geliştirdikleri duygu, düşünce ve çıkarımlar ile hayata karşı sergiledikleri tavırların nasıl olduğu ile yakından ilgilidir. Sergiledikleri bu tavırlar dolayısıyla ortaya çıkan davranış kriterleri, değerleri meydana getirmektedir. İnsanoğlu, var olalı beri başka insanlar ve insan toplulukları ile etkileşimde bulunmuştur. Bu etkileşimden doğan değer unsurları gelişip insanlar arasında yayılarak değerler sistemini meydana getirmiştir. Her toplum tarafından benimsenen değerler farklı olduğu için herkesin ve her toplumun kabul ettiği ortak bir değerler tanımı hâlâ yapılamamıştır. Değerler konusundaki anlayış farklılıkları dolayısıyla her düşünür, kendi bakış açısına göre değer tanımını yapmıştır. Değer

kelimesi *TDK Güncel Sözlük*'te "üstün nitelik, meziyet, kıymet; yararlı nitelikleri olan kimse; Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerinin bütünü" olarak tanımlanmaktadır. Değerler; hem felsefede hem de başta sosyoloji, psikoloji ve antropoloji olmak üzere diğer sosyal bilimler literatüründe sıkça tartışılan konulardan biridir. Değerler, üzerinde çok durulan bir konu olmasına rağmen henüz kavramsal bakımdan yeterince açıklığa kavuşturulmuş değildir. (Anar 1983:8; Dılmaç 2002) Değerlerle ilgili tartışmalar; değerlerin tanımı, kaynağı, izafi/ görece mi yoksa mutlak mı olduğu, ehemmiyet sırası, kim tarafından ve nasıl korunması gerektiği, birey ve toplum yaşamı için önemi ve nihayetinde bireylere değerlerin öğretilmesi, benimsetilmesi ve içselleştirmeleri amacıyla izlenecek doğru metodun hangisi olduğu vb. konularda devam etmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre millî eğitim sistemimizde tarihsel süreçte değerlerin öğretim programlarında yeterince yer almadığı sonucuna varılmıştır. (Yaşaroğlu 2013) Fitcher; "Sosyolojik anlamda değerleri, grubun veya toplumun, kişilerin, davranış modellerinin, amaçların ve diğer sosyokültürel unsurların önemlerini ölçmeye yarayan kıstaslardır" biçiminde tanımlar (Fitcher 1990: 131). Değerler, insanı basit insan olmaktan; toplumları da basit insan yığınları olmaktan çıkaran en önemli unsurlardır.

Kültürün en önemli öğelerinden biri olan değerler ile hem kültür arasında hem de kültürün küreselleşme süreci arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla değerlerde değişmeye sebebiyet veren küreselleşme, toplumsal değişimi de beraberinde getirmekte ve yeni değerler, farklı nitelik, nicelik ve içerikleriyle yer bulmaktadır. Hoşgörü, güven, sevgi gibi geleneksel değerler arasında yer alan kültür öğelerimizin yok olmaya yüz tutmasına veya değişmesine şahit olmaktadır. Küreselleşme bir başka açıdan farklı seviyelerde geleneksel değerlerin yerini almaya başlarken insan hakları, demokrasi, girişimcilik, rekabete açık olma ve toplam kalite gibi yeni değerler kendine yer bulmuştur. Küreselleşme ile birlikte, değerlerin anlamı ve kapsamı da değişmiştir Küreselleşme sürecinde yeni değerler, farklı mahiyette ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin yol açtığı değerler probleminin çözüme kavuşturulmasında oluşturulmaya çalışılan "evrensel etik" veya "global/küresel etik" bağlamında ortak birtakım normların teşkili hususunda çabalar sürmekte ve üzerinde konsensüs sağlanabilecek normlar aranmaktadır. Bu da küresel etik arayışına dair önemli araştırmaların yapıldığı bir sahanın yani "değerler bilimi" sahasının temellerinin belirginleştirilmesi çabasıdır.

Bu yönüyle üzerinde durulan ve oluşturulması için çaba gösterilen bu tür etik normlar; insanların, diğer insanlara ve canlılara nasıl davranmaları ve nasıl muamele görmeleri gerektiğine ilişkin kriterlerin ortaya konulduğu esaslardır. Küresel çapta

aranan etik normların ve ideal insanın nasıl olması gerektiği, Karahanlılar devrinde Yûsuf Has Hâcib tarafından telif edilen / yazılan *Kutadgu Bilig* adlı eserde asırlar evvel belirlenmeye çalışılmıştır. Bu yönü ile *Kutadgu Bilig*, "değerler bilimi"ne de esas teşkil edecek kültürel bir hazine mahiyetinde karşımıza çıkmaktadır.

Türk tarihinde 11. yüzyıl; askerî, siyasi ve kültürel açıdan önemli gelişmelerin kaydedildiği bir asır olmuştur. Yûsuf Has Hâcib tarafından 1069 yılında yazılan 6.645 beyitlik *Kutadgu Bilig*; felsefî, ahlaki ve siyasi tavsiyelerde bulunan bir siyasetnâme olmakla birlikte Türk edebiyatı, Türk sosyolojisi, Türk kültürü, Türk devlet felsefesi, Türk gök bilimi tarihleri açısından ve değerler bilimi açısından da kıymetli ilimlerin yer aldığı kaynak eseridir.

İnsanlığa, iki cihan saadetini elde etme yollarını göstermek amacıyla kaleme alınan ve insanları ve devleti yönetenden yönetilene kadar her kademedeki fertlerin nasıl olması gerektiği konusunda kıymetli bilgilerin yer aldığı manevi bir hazinedir. Sadece Türk toplumu için değil dünya toplumları için de geçerli olan küresel/evrensel değerleri, yaşamdan kesitlerle örneklendirerek edebî bir üslupla ve teatral bir anlatımla gözler önüne seren bu eser, insanlık âleminin tamamı için kıymetli bir mirastır.

Kutadgu Bilig'de ele alınan asıl konu, "ideal insan modeli"nin ortaya çıkarılması/ yetiştirilmesi için gerekli olan fert, cemiyet ve devlet hayatının ideal bir şekilde düzenlenebilmesinin önemi ve bunun için lazım gelen zihniyet, bilgi ve faziletlerin ne olduğu, bunların nasıl elde edileceği ve nasıl kullanılacağı gibi etik meselelerdir.

Dolayısıyla *Kutadgu Bilig*, her ülkeden farklı alanlarda araştırma yürüten akademisyenler tarafından çok çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. *Kutadgu Bilig*, ilim dünyasınca yeniden ortaya çıktığı yıl olarak kabul edilen 1825'ten bu yana üzerinde en fazla fikir yürütülen Türk eserlerinden biri olmuştur. Yerli, yabancı birçok dilci, tarihçi, hukukçu, edebiyatçı, bu kitaptan bahsetmiş, onu kendi uzmanlık alanı ve bilgisi ölçüsünde değerlendirmeye çalışmıştır" (Kafesoğlu 1980: 3). Farklı alanlarda çok sayıda bilimsel yazılar yazılmış ve uluslararası planda "*Kutadgu Bilig* Özel Araştırma Alanı" ihdas edilmiştir. Nice araştırmalar yapılmış olmasına rağmen günümüzde de pek çok yeni araştırmaya kaynaklık edebilecek önemli ve tükenmeyen bir hazinedir.

Günümüzde insan etkinlikleri üzerine geliştirilen etik (ahlak) bakış açıları o etkinlik alanının belirli bir kimlik oluşturması yönünden çok büyük önem arz ettiği gibi değerlerimiz açısından da önemli bir tartışma alanı yaratmaktadır. Yeryüzünde insana ait pek çok faaliyet ve uğraş alanı, etik değerlerimiz açısından yeniden değerlendirilmektedir. Bunlar arasında bilim ve teknoloji etkinliği de etik ile alakalı

değerlere uygunluk ve kabul edilebilirlik açısından gözden geçirilmektedir. Bilim ve teknoloji, artık yalnızca nesnel ürünler açısından değil değerler dünyamızla olan ilişkisi açısından da ele alınmaktadır. İster bir araştırma etkinliği ister bir üretim veya akademik etkinlik olsun bilim ve tekniğin geldiği nokta, yalnızca nesnel üretim sonuçları ile değerlendirilemez. Ona yaklaşımımızın aynı zamanda etik bir karakter taşıması gerekir. Canlılar üzerine yürütülen bilimsel ve teknik faaliyetler bu bağlamda etik yargı ve analizlerle sürekli karşı karşıya kalmaktadır. İşte biyoetik olgusu da yeni bir disiplin olarak tam da bu noktada karşımıza çıkmaktadır (Erdem: 2006).

Biyoetik kelimesi, etimolojik olarak eski Yunancadan gelen "biyo" ve "etik" kelimelerinden oluşmaktadır. Kelimenin anlamına bakacak olursak canlı bilimleri uygulamaları sırasında ortaya çıkan etik konularla ilgili çalışmaları ifade etmektedir. Biyoetik, bir uygulamalı etik alanıdır. Günümüzde, tıp ve diğer sağlık hizmetleriyle ilgili etik alan, biyoetiğin en kapsamlı bölümünü meydana getirmektedir. Bu bağlamda söz edilmesi gereken disiplinlerin başlıkları; insanlar ve hayvanlar üzerindeki tıbbi uygulamalar, tıbbi araştırmalar, biyoloji, veterinerlik, çevre etiği (Aşar 2017: 76) (çevre kirliliği, insanlar arası ilişkilerle birlikte hayvanlara ve doğaya karşı gösterilen ihtimam ve itina), üreme, gebelik ve topluma ilişkin etik konuların yanında işsizliğin neden olduğu sağlık sorunları, yoksulluk, savaş, ırkçılık ve salt suç gibi çeşitli sosyopolitik hususlar, biyoetik kavramının kapsamında yer almaktadır (Gillon 1998: 305-317).

Haluk Aşar, biyoetiğe olan gereksinim ile ilgili olarak Yaman Örs'ten yaptığı şu alıntıya yer vermiştir:

"Etiğin ilk olarak bireyler arası ilişkilerde, daha sonra da birey ve toplum arasındaki ilişkinin bütünleşmesiyle ilgilendiğini ama toprağın hâlâ mülk olduğu günümüzde insanın toprakla, onun üzerinde yetişen hayvan veya bitkilerle olan ilişkisiyle ilgilenen bir etik bulunmamaktadır. Bir toprak etiğine, bir doğal yaşam etiğine, bir nüfus etiğine ve bir evrensel etiğe ve bunların tümünü içine alan biyoetiğe çok gereksinim duyulmaktadır." (Aşar 2017: 76, Örs 2009)

Yukarıdaki bilgilerden şunlar anlaşılmaktadır: "Biyoetik" bitkiler, hayvanlar ve insanlardan oluşan canlıların tamamını kapsayan etik alanı olup insanların insanlara, toplumların toplumlara, insanların hem bitkilere hem de hayvanlara yönelik davranışının etiğe uygunluğunu belirleyen ve denetleyen bir etik dalıdır. Evrensel ölçekte belirlenmesi hâlinde biyoetiğin insanların tamamının ve bütün toplumların yararına olacağı muhakkaktır.

Bu çalışmada, *Kutadgu Bilig*, "değerler biliminin" alt dalı ve henüz gelişen bir

uluslararası disiplin olan "biyoetik" açısından ele alınmış ve ulusal ve uluslararası toplumun teşkil etmeye çalıştığı toplumsal ve küresel/global etik için başvuru kaynak eser mahiyeti ortaya konulmuştur.

2. Kutadgu Bilig'in Bilimsel Değeri

Karahanlılar Hanedanlığı döneminde İslam dünyasında Türk hâkimiyeti dönemi başlamış olup Hindistan'da Gazneliler; İran, Irak, Suriye ve Anadolu'da da Selçuklular ortaya çıkmıştır (Kafesoğlu 1980: 3). Bu dönemde Türk-İslam kültür ve medeniyetine katkıda bulunmaya başlayan Türkler; cami, medrese, kervansaray ve türbe gibi önemli yapıların yanı sıra edebî eserlerle de Türk-İslam kültürüne katkılarını sürdürmüşlerdir (Koçoğlu, Ersoy ve Atik 2017). Bunların başında ise Karahanlılar döneminde yazılan iki büyük eser olan, *Kutadgu Bilig* ve *Divan-ı Lüğati't-Türk* gelmektedir. Bu eserler Karahanlılar döneminde Türk millî kültürünün ve geleneklerinin nasıl ve ne şekilde korunmuş olduğunu gözler önüne sererken aynı zamanda günümüzde dahi değerini koruyan evrensel kültürün meydana getirilişinin en güzel delilidir. Reşit Rahmeti Arat, "Kâşgarlı Mahmud'un eseri (*Divan-ı Lüğati't-Türk*) Türk dünyasının maddi tarafını tespit ederken *Kutadgu Bilig* ise Türklerin manevi tarafını, siyasi ve idari görüşünü ortaya koymaktadır." (Arat 2005: 26) diyerek eserlerin önemini vurgulamıştır.

Kutadgu Bilig, yazılış tarihi, yazıldığı yer/yerler ve yazarının iyi bilindiği Türk dilinin en hacimli eserlerinden biridir. Yazarının adının Yûsuf (KB 6627) olduğunu, 50'li yaşlarında eserini yazmaya başladığını, bu işin 18 ay sürüp H. 462/1069-1070'te tamamlanıp bittiğini (6623, 6624, 6495), Türkçede yazılmış telif bir eser olduğunu (6617 v.d.), Buğra Han zamanının han dilince söylendiğini (KB B23, A14), ilk taslak hâlinin Balasagun'da tamamlandığını (B58), son hâline Kâşgar'da verildiğini (B59, A24-25) yazarının ve eserinin tanıklığı ile biliyoruz. (Özönder 2017: 14)

Yûsuf Has Hâcib tarafından 11. yüzyılda Hakaniye Türkçesi ile yazılıp Karahanlı hükümdarına takdim edilen *Kutadgu Bilig* (Mutluluğa Götüren/Ulaştıran Bilgi), devlet adamlarından toplumun her katmandan ferdine nasihatler içeren ve ihtiva ettiği bilgiler bakımından bugün bile geçerliliğini koruyan Türk kültür tarihinin en önemli eserlerinden biridir. Yûsuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*'i Karahanlı Hükümdarı Süleyman Arslan Han'ın oğlu Hakan Tavgaç Buğra Han'a sunmuştur. Eser Tavgaç Kara Buğra Hanlar Hanı huzurunda okunarak ona sunulmuştur (B60, A25-26). Çeşitli dillerde başka başka adlarla tanınmakla birlikte (B28-30, A19-22), Turanlılar ona *ġutadgu bilig* "kutlanma/kutlu olma bilgisi" dermiş (B30, A22). Yûsuf da eserine *ġutadgu bilig* demiş (112), kitabının adını *ġutadgu Bilig* koymuştur (350). (Özönder

2017: 16)

Türk kültür tarihinin en eski yazılı kaynaklarından biri olan *Kutadgu Bilig*, aynı zamanda dünya çapında sosyal ve fen bilimleri konusunda doğruluğu kanıtlanmış kıymetli bilgilerin yer aldığı ansiklopedik bir eserdir. Yalnızca Türk edebiyatı tarihi bakımından değil, Türk sosyolojisi, Türk kültür tarihi ve Türk devlet felsefesi ve gök bilimi açısından da ele alınıp incelenmesi gereken önemli bir kaynaktır. *Kutadgu Bilig* 85 başlık altında 13 bin 290 dizeden oluşan ve aruz vezniyle yazılmış bir eserdir. Bugüne kadar üç el yazması nüshası bulunduğu tespit edilen eserin ilki, eski Uygur alfabesiyle yazılmıştır ve Viyana Devlet Kütüphanesi'nde saklandığı için Viyana nüshası olarak adlandırılır. Arap alfabesiyle yazılan ikinci nüsha, 1879'da Kahire'de bulunduğu için Kahire nüshası olarak bilinir. Yine Arap alfabesiyle yazılan üçüncü nüsha ise 1924'te Özbekistan'ın Fergana Vadisi'ndeki kuzey vilayeti Nemengan şehrinde bulunduğundan Nemengan nüshası ya da genel olarak Fergana nüshası olarak adlandırılır. Hâlen Özbekistan Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü'nde saklanmaktadır.

Kutadgu Bilig'in her üç yazması da yazıcılarının metni hiç değiştirmeden olduğu gibi bir ayna kopyasını yapmaya çalıştıkları ayna kopyalardır. Ancak her üç metin arasında yazıcı müdahalelerinin sonuçları olarak görülen farklılıkların birleştikleri özellikler, yazmaların yazıcılarının diyalekti ile metnin kaynak diyalektinin aynı, fakat devamı olduğuna götürmektedir. (Özönder 2017: 12)

Astronomi, siyaset, ekonomi, kültür, askeriye, felsefe, din ve ahlak dâhil olmak üzere fen ve sosyal bilimlere dair birçok hususun işlendiği *Kutadgu Bilig*, Uygur Türklerinin tarihi, kültürü, edebiyatı ve astronomi çalışmalarını hakkındaki araştırmalar için en temel kaynak eserdir. Yûsuf Has Hâcib'in, evren ve dünyanın yaratılışıyla ilgili düşünce ve görüşlerinin de ifade bulduğu bu çok yönlü ansiklopedik eser, hem Uygur Türklerinin hem de diğer Türklerin dil ve edebiyatının gelişmesinde önemli bir etki yapmakla kalmamış Orta Asya'da Kâşgar Çağı'nın başlamasında önemli bir rol oynamıştır.

Karahanlılar döneminin değerli eseri olan *Kutadgu Bilig*, Türklerin ahlak, hukuk ve devlet idaresi hakkındaki fikir ve telakkilerini öğrenmek için çok zengin bir kaynak ve Türk kültürünün abidesidir (Arat 2014: 83). Arat, bu eser ile ilgili "Bu kitap hangi memlekete vardı ise fevkalade güzelliği ve eşsiz sanat eseri olması sebebiyle o memleketin beyleri, âlimleri hepsi onu benimsedi. Ona kendi usûl ve âdetlerine göre ayrı ayrı adlar verdiler: Çinliler bu esere *Edebü'l-Mülük* (Hükümdarların Âdâbı), Maçinliler *Enisü'l-Memalik* (Memleket Gözü), doğu illerinin büyükleri *Ziyetü'l-Ümera* (Emirler Ziyeti), İranlılar *Şahnâme* ve Turanlılar ise *Kutadgu Bilig*, dediler"

(Arat 2005: 34) açıklamasını yapmıştır.

Kutadgu Bilig, yazıldığı dönemden günümüze kadar değerini korumuş bir eser olarak insanlığa iki cihan saadetini elde etmenin yollarını göstermek amacıyla kaleme alınmıştır. *Kutadgu Bilig*'de ele alınan asıl konu "ideal insan modeli"dir. Eserde devlet yöneticileri ve yönetimine dair temel esasları tasvir eden Yûsuf Has Hâcib, sosyal hayatın neredeyse her kademesine ve her sahasına dair tespitlerde bulunur. Âlimler, tabipler, efsuncular, rüya tabircileri, müneccimler, şairler, çiftçiler, satıcılar, hayvan yetiştiricileri, zanaat erbabı, fakirler ve hizmetçiler hakkında dikkati çeken çarpıcı gözlemler yapmıştır. Bu zümreler ve kişilerle iletişimin nasıl olması gerektiğine dair önemli tespitleri günümüzde de geçerliğini yitirmiş değildir. Ayrıca yeme içme adabını, sofralardaki nezaket kurallarının nasıl olması gerektiğini eserinde detaylı bir şekilde anlatır. Yûsuf Has Hâcib'in, sadece devletin idari kısmıyla değil sosyal hayatın tamamıyla ilgili ciddi bir gözlemci olduğunu ve gözlemlerinin bugün de geçerli olduğunu müşahede etmekteyiz. Bu açıdan Yûsuf Has Hâcib'den bir "bilge kişi" ve eserinden de mutluluğa ve başarıya götüren bir "bilgelik kitabı" olarak bahsedebiliriz. Nitekim *Kutadgu Bilig* ve Yûsuf Has Hâcib hakkında kapsamlı araştırmalar yapan Reşit Rahmeti Arat, Yûsuf Has Hâcib hakkında şöyle demektedir: "Yûsuf, devrinin en geniş anlamında bilgin ve düşünürlerinden biriydi" (Arat 2005: 29, Sofuoğlu 1989: 127)

Bilindiği gibi Heliosentrik (Güneş merkezli evren) teorisi bugün Kopernik teorisi olarak da adlandırılır. Polonyalı astronomi bilgini Nikolay Kopernik'in (MS 1473-1543) 1540'ta Dünya'nın ve diğer gezegenlerin Güneş etrafında döndüklerini ispatlayarak ve Yunanlı astronom Batlamyus'un yanlış olan teorisini düzelterek bilime büyük hizmette bulunduğu kabul edilir. Hâlbuki Yûsuf Has Hâcib'in, Dünya'nın hem kendi eksenini etrafında hem diğer gezegenler ile Güneş etrafında döndüğünü hem de Güneş'in de hareket hâlinde olduğunu daha 11. yüzyılda yazması dolayısıyla *Kutadgu Bilig*, bu alandaki en doğru bilgileri en erken veren nadir bir eserdir.

Yûsuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*'de, evren ve Dünya'nın yaratılışıyla ilgili bilgilere 5. Bâb'ta yer alan "Yéti yılduz on iki ükekni ayur" bölümünde yer vermiştir. *Kutadgu Bilig*'de gökteki yıldızlar tek tek sayılırken o dönemdeki astronomi terimleri ayrıntısıyla kaydedilmiştir. Bu yönüyle söz konusu eser, o dönemde Türk dünyasında astronomi ilminin ne derece ileri düzeyde geliştiğini göstermektedir. Yûsuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*'de uzayın yaratılışı konusunu da ele alırken gökteki yıldızları tek tek sayar. Daha da önemlisi, o dönemdeki hemen hemen bütün astronomi terimlerini ayrıntısıyla sıralar. Bu yönüyle söz konusu eser, o dönemde

doğu ve Türk dünyasında astronomi ilminin ne kadar yükseklerde olduğunu göstermektedir. Eserde kullanılan her terim uzay nesnelere göre görünüşü, durumu ve hareketinden yola çıkılarak orijinal bir tarzda üretilmiştir. Bu durum bir yandan o dönemde Türk dünyasında Gök Bilimi'nin gelişmişlik düzeyini gösterirken bir yandan da Eski Türkçenin ne kadar gelişmiş ve işlenmiş bir dil olduğunu ortaya koymaktadır. Astronomi terimlerinin içerdiği anlamlar, onların doğru izah edilmesini sağlamaktadır. Bilgin, "Felek"i, *kök* (KBN 1: 11b/14), *éwren* (KBN: 11b/13), bazen de *felek* (KBN: 158b/6) diye adlandırır. "Yer küre" (yer gezegeni) yer (KBN: 7b/3), *ajun* (KBN: 11b/12), *dünyâ* (KBN: 10b/10), *cihân* (KBN: 10b/5) veya *tezginç* (KBN: 11b/13); "Kâinat" da *yer kök* şeklinde karşılanır. Metinde *yer kök idisi* şeklinde bir isim tamlamasına da rastlarız. Bu kavram, "Yer ve Gök'ün sahibi olan Tanrı"yı anlatmaktadır. Eserde "yıldız" *yulduz* (KBN: 12a/1) veya *kekekb* (KBN: 11b/10); "yıldızlar grubu, burç" ise *ew* (KBN: 12a/4), *ükäk* (KBN: 12a/11), *burc* diye adlandırılmıştır. Astronomi bilimi uzmanı olan kişi de *yulduzçı* (KBN: 158b/1) diye adlandırılır. Yûsuf Has Hâcib her fırsatta astronomi uzmanlarından "yedi kat feleğin gizemlerini, yerde yatan çöp gibi öğren"melerini ister: *yiti kat felekni yatur yamça tut*. (KBN: 158b/6). O bu sözle insanın yedi feleğin sırlarını öğrenebileceğini vurgulamış ve böyle bir görüşü savunmuştur. (Sadikov 2010: 34-35).

Kutadgu Bilig, Uygur Türkleri başta olmak üzere Türk dünyasının tamamının dil, edebiyat ve kültür tarihinin en eski yazılı kaynaklarından biridir. Aynı zamanda dünya medeniyet tarihinin değerli servetlerinden biridir. Yazıldığı dönemden günümüze kadar değerini korumaya devam eden eserde ele alınan asıl konu "ideal insan modeli"dir. Yûsuf Has Hâcib, yaşadığı devirde, ideal insanda bulunması gereken nitelikler meselesini ele almıştır. Fert, cemiyet ve devlet hayatının ideal bir şekilde düzenlenebilmesi için gerekli olan zihniyet, hikmet ve faziletlerin ne olduğu, bunların nasıl elde edileceği ve nasıl kullanılacağı üzerinde durulan bu ansiklopedik eserde; astrolojiden psikolojiye, antropolojiden tarihe, dinden siyasete, iktisattan hukuka kadar birçok farklı alanı kapsayan geniş bir yelpazede bilgiler yer almaktadır. Aynı zamanda insanlık için çok önemli bilgilerin, tespitlerin, tavsiyelerin, tahlillerin, önermelerin yer aldığı bir hayat rehberi olduğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz. Dolayısıyla *Kutadgu Bilig*, çağımızda oluşturulmaya çalışılan sağlıklı insanlar ve sağlıklı toplumlar için gerekli olan değerlerin yer aldığı çok kıymetli bir hazinedir. Sadece Türk toplumunun değil dünyadaki şehir ve köylerin sosyal ihtiyaçlarını

¹ *Kutadgu Bilig*'in Nemengan (Fergana)/KBN Nüshası: Özbekistan Fenler Akademisi Şarkşinaslık Enstitüsü, №: 1809. 11b/11-12b/5. (Sadikov 2010: 34)

karşılaman ve bireylerin iyiliği için yol gösteren kılavuz, temel ahlakî ilke veya kıstaslar da diyebiliriz. *Kutadgu Bilig*'in ahlak/etik başta olmak üzere bütün değerleri ihtiva eden kıymetli bir eser olduğunda dünyadaki herkes hemfikirdir. Dolayısıyla "Değerler Eğitimi"nde de rahatlıkla kullanabileceğimiz, günümüz Türk toplumunun sahip olduğu kıymetlere de kaynaklık eden ve Türk toplumunun bugünkü değerlerini anlamaya yardımcı mahiyette muazzam bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. (Akar 2016). Ziya Gökalp'in (2002: 283-289) belirttiği gibi büyük milletlerden her biri, medeniyetin hususî bir sahasında, en yüksek noktaya çıkmıştır. Eski Yunanlılar estetikte, Romalılar hukukta, Yahudilerle Araplar dinde, Fransızlar edebiyatta, Anglosaksonlar iktisatta, Almanlar musiki ile felsefede, Türkler de ahlakta birinci addedilmişlerdir (Gökalp 2002: 283-289). Türklerin bu erdem ve ahlak ölçütlerinin kaynağı, Yûsuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig* adlı eserinde görülmektedir.

Kutadgu Bilig Reşid Rahmeti Arat'ın belirttiği gibi hâlâ el sürülmemiş bir âbide hâlinde karşımızda durmaktadır (1979: I Metin, VII). Dilaçar, *Kutadgu Bilig* ile ilgili olarak "*Kutadgu Bilig* görkemli bir şehre benzer. Pırl pırl parlayan sokaklarını onun kutsal beyitlerinde görürüz. Bunlardan kimi Tanrı buyruğu, kimi uyarma, kimi öğüt, kimi sakındırma, kimi de yasaklamadır." (1972: 156). *Kutadgu Bilig* bilim adamları tarafından araştırıldıkça bilimsel değerinin daha iyi anlaşılacağı muhakkaktır.

Kutadgu Bilig konusunda yapılan araştırmaları ile dikkat çeken Barutcu Özönder, Yûsuf Has Hâcib'in eserinin yüksek entelektüel seviyesini vurgularken, bunun Hâcib'in eserinde uyguladığı "stilistik" ve "linguistik" takdirlerini keşfederek belirlenebildiğini belirtirken şu bilgileri kaydetmiştir: "Yûsuf'un şiir sanatı, metnin bütünü içinde bu şeyleri karşılayan sözcükler ve onlarla ilişkili dil kullanımı tasarrufları ile birlikte karşılaştırarak incelemeye değerdir. ... Yûsuf hakkında bildiklerimiz, eserinin yüksek entelektüel seviyesi onun böyle anlatılarda kendisini ve onu saran dünyasını, dakik kişisel gözlem ve deneyimlerini bir kaynak olarak kullanmış olması gerektiğini söylememize engel değildir." (2018: 239-240)

3. Biyoetik, Etik, Ahlak Kavramları ve *Kutadgu Bilig*

Biyoetik canlı bilimlerini uygulamaları sırasında ortaya çıkan etik konularla ilgili çalışmaları ifade etmektedir. Biyoetik, bir uygulamalı etik alanıdır. Biyoetik kavramının daha anlaşılır bir şekilde açıklanabilmesi için öncelikle etik, ahlak gibi kavramların da açıklanması gerekmektedir. Aristoteles'ten günümüze kadar felsefenin bir dalı olarak tanımlanan etik, köken olarak Yunanca *ethos* sözcüğünden gelmektedir ve dar anlamda "aktarılan eylem kurallarını ve değer ölçülerini

sorgulamadan uygulamak yerine kavrayarak üzerinde düşünerek talep edilen iyiyi gerçekleştirme” olarak tanımlanabilir (Samancı 2009: 8).

Günümüzde, tıp ve diğer sağlık hizmetleriyle ilgili etik alanı, biyoetiğin en kapsamlı bölümünü meydana getirmektedir. Bu bağlamda söz edilmesi gereken disiplinlerin başlıkları insanlar ve hayvanlar üzerindeki tıbbî uygulamalar, tıbbî araştırmalar, biyoloji, veterinerlik, çevre etiği (çevre kirliliği, insanlar arası ilişkilerle birlikte hayvanlara ve doğaya karşı gösterilen ihtimam ve itina), üreme, gebelik ve topluma ilişkin etik konular yanında işsizliğin neden olduğu sağlık sorunları, yoksulluk, savaş, ırkçılık, salt suç gibi çeşitli sosyopolitik konular da biyoetik kavramının kapsamında yer almaktadır (Gillon 1998: 305-17, Erdem 2006: 1-5).

Biyoetik, insanî bir sorgulama alanına işaret etmektedir. Bu alan, canlı bilimlerinin ve etiğin bir kesişme noktasıdır. Diğer yandan ise bir akademik disiplinin adıdır. Tıp, biyoloji ve çevre çalışmalarındaki politik güçle kültürel bakış açısının yer aldığı bir alan olarak biyoetik tartışmaları, canlı bilimleri alanında yüz yüze geldiğimiz kişisel ikilemlere çözüm aradığı gibi toplum olarak almamız gereken kararları ve onlarla ilgili düzenlemeleri de ortaya koymaya çalışır (Callahan 1995: 247-55).

Ahlak, Yunanlılara göre “bir insan topluluğunda karşılıklı ilişkilerde gelişen saygı ve birbirini benimseme süreçlerinden oluşan ve kendilerine norm olarak geçerlilik tanınan, bağlayan eylem modelleri” şeklinde tanımlanır (Pieper 1999: 30-31). Ahlak, Araplara göre “seciye, tabiat, huy” gibi manalara gelen *hulk* kelimesinin çoğuludur. İslam filozofları, *hulk* çoğulu olan *ahlakı*, “nefiste yerleşik olan yatkınlıklar” şeklinde tarif etmişlerdir. Bu yatkınlıklar sayesinde “fiiller, nefisten herhangi bir fikrî ve iradî güçlüğü hacet kalmaksızın sâdır olur.” Eğer bu yatkınlıklar iyi olursa nefisten “faziletler”; kötü olursa “reziletler” sâdır olur. Ahlakın temel vazifesi nefis hakkında bilgiler vermek ve nefsi kendisinden faziletli fiiller sâdır olacak şekilde terbiye etmektir (Çağrıncı 1989: 10).

Türklerde ahlak, devletin ve toplumun oturtulduğu esas temeldir, kaidedir. Devletin bekası, ahlakın bekası ile doğru orantılıdır. Bu nedenle, devletin ve toplumun birliğini sağlamak için, ahlakî birliğin sağlanması çok önemlidir. Bir devlette, bir toplumda dinî, millî, siyasî, idarî ve iktisadî ahlak birleştirilmeli ki bu birlikten dirlik doğsun; kuvvetli bir ahlak ortaya çıkabilsin. (Erdem 2002: 1097).

Ahlak ile etiğin farkı: Ahlak, belirli bir toplumda bireyin davranışlarını düzenleyen sosyal değerlerdir ve bu nedenle etiğe göre daha yöreseldir. Ancak teoride farklı iki kavram gibi görünen etik ve ahlak arasında pratikte çok kesin bir sınır çizmek hemen hemen olanaksız görünmektedir (Birnbacher ve Hoerster 1976:

Pieper 1999: 32, Samancı 2009: 8).

Pieper, etiği şu şekilde açıklamaktadır: “İçeriği ne olursa olsun, bir eylemin haklı olarak ahlakî diye tanımlanabilmesi için, yerine getirilmesi gereken koşulları tamamen biçimsel yoldan yeniden kurarak ahlaksal olanla ilintili bütün sorunları çok genel, ilkesel dolayısıyla da soyut düzlemde tartışır. Bundan dolayı etik, hangi somut amaçların tek tek iyi, herkes için ulaşılmaya değer amaçlar olduğunu belirlemez, daha çok ölçütleri belirler... Etik, bir şeyin iyi olduğu hükmüne nasıl varıldığını söyler.” (Pieper 1999: 28, Samancı 2009: 8).

Ahmet Metan’a (2014) göre etik, doğru davranışı, yanlış davranıştan ayırabilmek amacıyla ahlak kavramının doğasını anlamaya çalışır. Etik Türkçede “ahlak felsefesi” olarak da anılmıştır. Ayrıca *etik* sözcüğünün Türkçede yanlış bir şekilde *ahlak* sözcüğüyle eş anlamlı olarak da kullanıldığını ileri süren Metan’a göre etik ile ahlak arasındaki en temel fark, ahlakın toplumsal değerlere; etiğin evrensel insanî değerlere dayanmasıdır (2014). Julian’ın (2015) belirttiğine göre “hayatta karşılaşılan zararların çoğu, bilmemekten değil kötü etiktedir”. Etik, ahlakın işler olmasıdır. Kişisel çıkardan farklıdır. Kişisel çıkar, kendi iyiliğini teşvik eder; ahlak başkalarıyla ilgilidir, başkaları için kendi iyiliğini ne kadar feda edeceğidir. Ahlakın temel fikri, diğer insanların çıkarlarına yanıt vermek, fedakârlık ve tarafsızlık derecesi gerektirmesidir (Savulescu 2015). Türk-İslam kültüründe başkasını kendine tercih etmek olarak tarif edilen bu durum “*isar*” kelimesiyle ifade bulur.

Kushe ve Singer, etik ve ahlak kavramlarının ışığında biyoetiği, “insan sağlığı (tıp) ve diğer biyolojik bilimlerle ilgili ortaya çıkan etik sorunlarının ele alındığı alan” olarak tanımlamaktadır (Kushe ve Singer 2001: 3-4; Samancı 2009: 9). Bu tanımların yanı sıra yukarıda da belirtildiği gibi veterinerlik, çevre etiği (çevre kirliliği, insanlar arası ilişkilerle birlikte hayvanlara ve doğaya karşı gösterilen ihtimam ve itina), üreme, gebelik ve topluma ilişkin etik konular yanında işsizliğin neden olduğu sağlık sorunları, yoksulluk, savaş, ırkçılık, salt suç gibi çeşitli sosyopolitik konular da biyoetik kavramının kapsamında yer almaktadır (Gillon 1998: 305-17).

Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalında “*Kutadgu Bilig*’de Ahlak Kavramı ve Tıp Etiğine Katkısı” isimli doktora tezinin (2017) yazarı Hilmi Özden’in belirttiğine göre ahlak din, tabiat, huy, karakter anlamına gelir. Etik, doğru ve yanlış davranış teorisidir, ahlak ise onun pratiğidir. Sokrates, Platon, Aristoteles, Kindî, Razî, Farabî, İbni Sina, Thomas Hobbes, John Locke, Davit Hume, Immanuel Kant, Jeremy Bentham ve John Stuart Mill’in ahlaka dair görüşlerini *Kutadgu Bilig*’deki ahlak kavramı ile karşılaştıran Özden, çalışmasında şu bilgilere de yer vermektedir: “Ulusal veya uluslararası bildirgelerdeki ahlakî kavramlarla tıp etiğinin temel ilkeleri olan;

yarar sağlama, zarar vermeme, özerklik, adalet, aydınlatılmış onam (rıza), gizliliğe saygı, sadakat gibi ilkeler, *Kutadgu Bilig*'deki evrensel değerlerle örtüşür." Özden'in araştırmasına göre *Kutadgu Bilig*'de, ahlakî açıdan olumlu ve olumsuz kavramlar bulunmaktadır. Mutlu, adil, bilge, erdemli, anlayışlı, iyiliksever, vefakâr, alçak gönüllü, cömert, yiğit, merhametli, sabırlı, faydalı ve hayalî olmak, müspet; yalancı, aceleci, bilgisiz/cahil, kibirli, cimri ve açgözlü olmak ise menfî özellikler şeklinde değerlendirilmektedir. İnsanlığın etik ve tıp etiği ilkelerine daima ihtiyacı olacaktır. Sağlıklı ve mutlu bir hayat etik ilkeler ışığında mümkündür. Hasta-hekim, hekim-toplum ve sağlık çalışanları arasında tıp etiğinin canlı tutulması sağlık kurumlarının ve toplumun devamlılığı açısından da önemlidir. Günümüzün tıbbî sorunlarına (invitro fertilizasyon, genetik klonlama, fizyonomiyi değiştiren operasyonlar, kürtaj, ötanazi vd.) cevap verebilmek ancak tıp etiği ilkeleri ile mümkün olacaktır. Tıp etiği ilkeleri bir toplumda olmazsa olmaz temel yapılardan biridir (Özden 2017).

Özden'in değerlendirmelerinde bize göre sıralama ve kavramsal hatalar bulunmaktadır. Zira tıbbî etikte her şeyden önce zarar vermemek esastır, yarar sağlamak ondan sonra gelir. Özerkliğin ise *TDK Güncel Sözlük*'teki "özerk: sıfat. Bir üst organa bağlı olmakla beraber ayrı bir yasayla kendini yönetme yetkisi olan (kuruluş, devlet vb.), muhtar, otonom." şeklindeki karşılığında hareketle şahıslar için kullanılabilir bir kelime olmadığı bu durum için uygun kavramın "özgür iradeyle karar verme" olması gerektiğidir.

Bilim adamlarının da belirttikleri gibi biyoetik, yeni ve oldukça da tartışmalı bir alan olmasının yanı sıra biyoetik sorunlar çok karmaşık ve tanımlanması hayli zor bir konu şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde çeşitli etik temellerinden ve yaklaşım biçimlerinden söz edilmektedir. Biyoetik, başkalarının yararının gözetilmesi/îsar ve sosyal adaletin sağlanması da tartışmalarda esas alınması gereken yaklaşım biçimlerinden biridir. Çok yaygın olarak kullanılan 4 ilke (1. zarar vermeme, 2. yararlı olma 3. hür iradesine riayet 4. adalet) yaklaşımı, biyoetik konusuna günümüzün en popüler anlayış biçimlerinden biridir. Kültür olgusunun biyoetik tartışmalarının şekillenmesindeki yeri de bilinmektedir (Gillon 1998: 305-17).

Yukarıda belirtildiği gibi biyoetik, salt teolojik bağlamda bir etik tartışması anlamına gelmemektedir. Şüphesiz seküler biyoetik diye nitelendirilebilecek birtakım yaklaşımlar da mevcuttur. Bu yaklaşımlara göre ahlak, birtakım efsanevî gerekçelere, emirlere, zorunluluklara, kurgusal makamlara, geçersiz delillere değil, insan özgürlüğünü ve yaşamını geliştiren, bir tür kural-hak-vazife-mizaç egoizmine

dayanmalıdır (Topaloğlu 2016: 1149, Mackie 1977: 199).² Ancak teolojik olsun seküler olsun biyoetik tartışmasının içeriği ve şekli üzerinde dinin etkisinden şüphe etmenin oldukça zor olduğu vurgulanmaktadır (Düwell 2013: 177). Bu konuda yürütülen tartışmaların netice itibarıyla sosyal, kültürel vb. bağlamlardan bağımsız olamayacağından hareketle bunların arka planında teolojik kabul veya retlerin bulunduğu bir gerçeklik olarak söylenebilir. Her ne kadar modern dönemde gerek Batı gerekse İslam dünyasında “anlam”ın oluşumunda dinin etkisinin azaldığı söylenebilirse de sekülerleşme sürecinin dinin ahlakî tartışmalardaki etkisini ortadan kaldırdığı söylenemez. Aslında biyoetiğin gelişiminde teolojinin rolünün önemini, Batı’daki birçok biyoetik enstitüsünün teoloji bölümlerinde kurulduğu yahut buralardan destek aldığını, bu alanla ilgilenen birçok kimsenin meslekî kariyerine teolog olarak başlamasından bilmekteyiz (Topaloğlu 2016: 1144).

Biyoeğin tanımındaki bu karmaşaya son vermek ve biyoetiği evrensel bir disiplin hâline getirme çabaları hayli önem kazanmıştır. Bu çerçevede evrensel bir biyoetik için yapılması gerekenler neler olduğu tespit edilmiş ve bu yönde çalışmalar başlamıştır. Biyoetik ile uğraşanlar evrensel bir biyoetik için hukuktan ve insan haklarından yararlanılması gerektiği konusunda neredeyse hemfikirdirler. Ancak biyoetik sorunlar, hukukî bakımdan kısmî olarak ve ancak ulusal yasalar bağlamında çözülebilmektedir. Çünkü biyoetik sorunlar daha çok etik analiz gerektiren sorunlardır. Bu ise bize global bir biyoetik arayışı için hukukun çare olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda biyoetikçilerin sığındığı liman, insan haklarıdır. İnsan haklarının ilkeleri ise insanın onurlu ve değerli olduğuna dair çıkarımlara dayanmaktadır. Bu bakımdan insan hakları insan merkezci düşüncenin bir ürünüdür. Tıbbı ilişkin sorunların etik alanına kaymasının önemli bir diğer sebebi, farklı kültürel, toplumsal yapılara sahip bölgelerdeki bilim adamlarını bağlayıcı olabilecek "evrensel etik ilkeler"ın gerekliliğidir (Aşar 2017: 78).

Biyoeetik araştırmacılara göre, uygulamalı etiğin bir kolu olan Biyoetik, canlı bilimi olan biyolojinin kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı bir şekilde ve aynı zamanda ahlakî, toplumsal ve siyasî konuları da ihtiva etmektedir. Dolayısıyla biyoetik konuları, yalnızca bilim adamlarının, akademisyenlerin, hekimlerin, siyasetçilerin, felsefecilerin veya başka herhangi bir kesimin kendi başına karar verdiği hususlar değildir; birçok disiplin alanında ilmî faaliyet icra eden uzmanlarca

² Örneğin, George Town Üniversitesindeki Biyoetik Enstitüsü ve Kütüphanesi'nin, Roma Katolik geleneğine uygun olarak ve kilise binası içerisinde bir bölüme kurulmuştur (Topaloğlu 2016: 1144).

yürütülen konulardır. Biyoetikte incelemeler uzmanlar tarafından yürütülür fakat bu incelemelerin dışında biyoetik sadece uzmanları değil, herkesi ilgilendiren bir ilim dalıdır. Biyoetiğin ve biyoetik eğitiminin ilerlemesine ve gelişmesine katkıda bulunmak, onun sağlık uğraşları ve öteki disiplinlerle olan ilişkilerini geliştirebilmek için *Kutadgu Bilig*, Biyoetik açıdan daha yoğun ve her alanda araştırmalara tâbi tutulabilir.

Bütün bu tanımlar ve araştırmalar incelediğinde biyoetik ile ilgili olarak “iyiyi gerçekleştirme”, “toplumsal hayatı düzenleyen normlar” olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktadan hareketle biyoetik insanların ve toplumların tutum ve davranışlarının iyi veya kötü yönünden değerlendirilmesini sağlayan evrensel normlar olduğu ortaya çıkar.

4. *Kutadgu Bilig*'de Biyoetik Değerler

Kutadgu Bilig'in yazarı ve "ulu hâcib" unvanlı Yûsuf Has Hâcib, Karahanlı saray teşkilâtında hükümdardan, bütün devlet teşkilâtında da hükümdar ve vezirden sonra gelen en büyük makam sahibiydi. Karahanlılar'da hâcib (*tayangu*) hükümdarla hükümdarın yönetimi altındaki halk arasında bir vasıta idi; Halkın dilekleri *tayangu* aracılığı ile hükümdara iletilebilmekteydi. Dolayısıyla Karahanlıların ünlü hâcibi Yûsuf Has Hâcib, sadece hükümdarın ve bütün ülkenin kendisine güvenebileceği, soyu temiz biri olarak iyi ahlaklı bir kimse olması açısından da hem hükümdarın hem de halkın güvenini kazanmış biriydi (Taneri 2015: 9).

Yûsuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'i yazmasındaki asıl amacı, insanlara edebî ve ahlakın ne olduğunu etik ve edebî üslup ile göstermek ve yaymak, edipli insanın, edep içinde yaşayan sosyal toplumun nasıl olduğunu dile getirmek ve olması gerekeni ortaya koymaktı. Hâcib, eserinde her tabakadan insanı arzu edilen bir şekilde olumlu yöne doğru sevk etmek istemekteydi. Bu amaçla hareket eden yazar, mevcut olandan ideal olana doğru bir yolculuğa çıkmıştır. Bu yolculuk içinde ideal olan ve olması gerekeni ideal olmayan ile kıyaslayarak söylemek istediklerini ve düşüncelerini, sembolik kişilikleri ustalıkla karşılıklı konuşturmak yoluyla dile getirmeye çalışmıştır. Edibin bu edebî üslubundan dolayı *Kutadgu Bilig*'in teatral bir eser olduğuna dair düşünceler de mevcuttur. Klasik Türk edebiyatının hâlâ en eski ve en uzun Türkçe şiiri olduğu kabul edilen *Kutadgu Bilig*, “İslâmî muhitin aruz vezninde gelişmiş Arapça ve Farsça klasik şiir edebiyatının yanında yeni yeni boy gösteren Türkçe şiirin en önemli temsilcisi Balasagunlu Yûsuf Has Hâcib'in “kutlu olma bilgisi” ideolojisine temel teşkil eden dört ana “şey”i kişileştirmiş, bu “temel” temsilcisi karakterlerini belli bir olay örgüsü içine yerleştirip hem bir anlatı yolu hem

de bir edebî araç olarak kurmaca diyalogu kullanarak söylemini okuruna sunmuş "ciddî" kurmaca eseridir." (Özönder 2018: 179)

Bu teatral üslup ile yazılan eserde dile getirilen ise örnek iyi insandan, ideal toplum düzenine ve ideal devlet işleyişine kadar uzanan bir arayıştır. Bu arayış, en iyinin, en idealin, en faydalı olanın ve en zararsız olanın ve nihayetinde en doğrunun arayışıdır. Edepli insanı ve ideal toplum hayatını temel alan Yûsuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig* adlı eseri, gerek içeriğiyle gerek diliyle ve gerekse üslubuyla mükemmel bir eserdir. Yûsuf Has Hâcib'in eserini kaleme alırken böyle bir yol izlemekteki temel amacı, ileri sürdüğü düşüncelerin tasavvur ettiği ideal insanın ve ideal toplum hayatının zihinlerde canlandırılmasını sağlamaktır.

Hâcib, kitabının içeriğini şu dört iyi temel üzerine kurduğunu belirtir:

1. Töre/adalettir, doğruluk üzerinedir.
2. Devlet; kut ve ikbal demektir.
3. Akl; ululuğu ifade eder.
4. Kanaat; afiyeti ifade eder.

Töre/adalete "Kün Togdı" adını vermiş ve onu hükümdâr yerine koymuştur.

Devleti/Kutu "Ay Toldı" adı ile zikretmiş ve onu vezir yerine koymuştur.

Akla "Ögdülmiş" adını vermiş ve ona vezirin oğlu demiştir.

Kanaate "Odgurmuş" adını vermiş ve ona vezirin akrabası demiştir. (Arat 1991: 64-71. beyitler)

Bu dört sembolik kişilikle devletin ve toplumun her katmandan ferdinin görev ve sorumluluklarının farkında olan ideal vasıflara sahip insanlardan teşekkül etmesinin lüzumu vurgulanmak istenmiştir.

4.1. *Kutadgu Bilig*'de Zarar vermeme ve Adaleti Sağlama Prensibi

Yûsuf Has Hâcib, insanın mutluluğa ulaşabilmesi için yol göstermek amacıyla yazdığı *Kutadgu Bilig*'de "adalet" kavramı, üzerinde en çok durulan etik değerlerden biridir. Adalet hükümdar Kün Togdı ile temsil edilir. Beyitler: "Benim tabiatım Güneş'e benzetilerek bu ad verildi." (824); "Güneşe bak, küçülmez, bütünlüğünü daima muhafaza eder; parlaklığı hep aynı şekilde kuvvetlidir." (825); Benim tabiatım da ona benzer, doğruluk ile doludur ve hiçbir vakit eksilmez. (826); ikincisi - Güneş doğar ve bu Dünya aydınlanır; aydınlığını bütün halka iletir, kendinden bir şey eksilmez. (827); "Benim de hükümüm böyledir, ben ortadan kaybolmam; hareketim ve sözüm bütün halk için aynıdır". (828); "Üçüncüsü - bu Güneş doğunca yere

sıcaklık gelir; o zaman binlerce renkli çiçekler açılır. (829); Benim bu kanunum hangi memlekete erişirse o memleket baştan başa taşlık ve kayalık dahi olsa hep düzene girer. (830); Güneş doğar, temiz veya kirlî demeden, her şeyi aydınlatır; kendisinden bir şey eksilmez. (831); Benim de hareketim tıpkı böyledir; herkes benden nasibini alır. (832); Bir de Güneş'in burcu sabittir; sabit demem, temeli sağlam olduğu içindir. (833); Güneş'in burcu Arslan'dır ve bu burç yerinden kımıldamaz; yerinden kımıldamadığı için de evi bozulmaz. (834); Benim tavır ve hareketime bir bak, benim de parlaklığım katıyen değişmez. (835) (Arat 1994: 71-72).

Devamlı ve ebedî beylik isteyen hükümdar, adaletten ayrılmamalı ve halk üzerinden zulmü kaldırmalıdır (1435); İyi ve işleyen kanunlar konularak istikrarın ve refahın sağlanacağını, zulmün kanun ve adaletle giderilmemesi hâlinde ise ülke nimetlerinin elden gideceğini şu sözler ile ifade eder: "Ey kanun yapan, iyi kanun koy; kötü kanun yapan kimse, daha hayatta iken ölmüş demektir". (1458); "Ey hakîm devlet adamı, kötü teamül koyma; kötü kanunlarla dünyaya hükmedilmez." (1459). "Zulüm yanan ateştir, yaklaşanı yakar; kanun sudur, akarsa nimet yetişir" (2032).

4.2. *Kutadgu Bilig*'de Merhamet ve Âsar (Özveri) Prensibi

Yûsuf Has Hâcib, eserinde merhametle ilgili şu ifadelere yer vermektedir: "Bütün mahlûklara karşı merhametli ol, gönlünü ve dilini bir ederek Tanrı'ya içtenlikle ibadet et." (1009). "İnsanların seçkini faydalı olandır, halk nazarında saygın kişi, merhametli olandır. İnsanlık adını taşıyabilmek için iki şey gerekir; biri merhametli olmak, biri de cömert olup mal dağıtmak" (1011).

4.3. *Kutadgu Bilig*'de Zarar Vermeme Faydalı Olma Prensibi

Eserde, insanın devlete, topluma ve insanlığa faydalı olması üzerinde durulmuş ve bunu yapabilmesi için de çalışkan olması ve iyi hizmet etmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Buradaki hizmetten kasıt da devlet işlerinin görülmesidir. Hükümdarın halka, halkın da hükümdara yani devlete hizmet etmesinin lüzumuna işaret edilmiştir. Bu prensiplerin hayata geçirilmesi durumunda, ülkenin düzenli ve istikrarlı; halkın da huzurlu ve mutlu olacağı şu beyitlerle dile getirilmiştir: "Hükümdar bundan sonra rahatını bırakıp çok zahmet yüklenerek ilini tanzim etti ve düzeltti. (5624); "Kötüleri kendisinden uzaklaştırdı, bütün iyileri de etrafına topladı ve onlara çalışma imkânları verdi". (5625); "Memleketi duruldu ve halkı da düzene kavuştu; halkın şikâyeti kesildi ve uzun müddet huzura kavuştu. (5626); "Memleketin refaha kavuşması sayesinde hayatın zevki arttı; halk sevinçle ve gülerек günlerini huzur içinde geçirdi". (5627). İnsanların seçkini, iyisi, olgunu ve

merhametlisinin kendi menfaatini bırakıp zahmet yüklenerek başkalarının faydasını isteyen kimse olduğu şu beyitlerde dile getirilmiştir: "İnsanların seçkin ve olgun olanı merhametli insan çok güzel söylemiş. (3244); "İnsanların iyisi, kendi menfaatini bırakıp zahmet yüklenerek başkalarının faydasını isteyen kimsedir." (3245).

5. Sonuç

Bir disiplin alanı olarak biyoetik, hem canlı bilimi demek olan biyolojiyi kimi zaman doğrudan kimi zaman da dolaylı olarak hem de ahlaki, toplumsal ve politik konuları ihtiva etmesinden/içermesinden ötürü uygulamalı etiğin bir kolu olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu alandaki konular; yalnızca bilim adamlarının, akademisyenlerin, hekimlerin, siyasetçilerin, felsefecilerin yahut ilgili başka herhangi bir sahada faaliyet icra edenlerin kendi başlarına üzerinde karar verebilecekleri bir alan değildir. Bu alan, başlı başına bir bilim koludur/dalıdır ve kriterleri, temelleri, esasları ve metotları bu sahasının uzmanları tarafından bilimsel olarak ortaya konulmaktadır. İncelemeleri ve araştırmaları uzmanlar tarafından yürütülen biyoetik, soyut bir bilim dalı olmaması, hayatın içinde kendini hissettirmesi sebebiyle sadece uzmanları değil herkesi ilgilendiren bir saha olarak kabul edilmektedir.

Yûsuf Has Hâcib, hem döneminde hem de günümüzde değerini ve geçerliliğini koruyan bu kıymetli eseri *Kutadgu Bilig*'i, devrinin farklı din ve kültürlerinin yanı sıra küresel kültürünün de bir arada yaşama imkânı bulduğu Karahanlıların önceki başkenti Balasagun'da ve sonraki başkenti Kâşgar'da yazmıştır. Devrinin ileri seviyedeki eserlerini okuyup kendi irfan süzgecinden geçirdikten ve üst seviye fikirleri içselleştirdikten sonra edindiği bilgileri/hikmeti belagatle kaleme alan Yûsuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'i, her kültürden insana hitap eden, okuyan herkesi zihnî bakımdan ileri seviyeye taşıyan bir şaheserdir. Yûsuf Has Hâcib'in Türk-İslam kültürü temelinde evrensel medeniyeti de yakalayan dünya çapında bir bilgin olduğu, eseri *Kutadgu Bilig*'den anlaşılmalıdır. Büyük ölçüde Türk devlet ve siyaset geleneğini/anlayışını ihtiva eden bu eserin, küresel çapta biyoetik normların teşekkülü hususunda da temel bir başvuru kaynağı ve bir "değerler hazinesi" olması açısından müstesna bir yerinin olduğunu söylemek yerinde olur.

Biyoetik te *Kutadgu Bilig* de "iyiyi gerçekleştirme", "toplumsal hayatı düzenleyen normlar" ve insanların ve toplumların tutum ve davranışlarının iyi veya kötü yönünden değerlendirilmesini sağlayan evrensel normlar olduğuna göre *Kutadgu Bilig*, çağdaş etik değerler olan Biyoetik açısından daha yoğun araştırılmalıdır.

Kaynaklar

- AKAR Cüneyt (2016) "Değer Eğitiminde Kutadgu Bilig", *Yusuf Has Hâcib'in Doğumununun 1000. Yılında Kutadgu Bilig Türk Dünyası Görüşünün Şâheseri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Uiak Üniversitesi, Konferans Yayın Nu: 14, İstanbul.
- ANAR Suat (1983) "Değerlerin Sosyolojik Açısından İncelenmesi", *Çağdaş Eğitim Dergisi*, Sayı 82, 8-44.
- ARAT Reşit Rahmeti (1979, 1991) *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: TDK Yayınları.
- ARAT Reşit Rahmeti (1988) *Yusuf Has Hacib: Kutadgu Bilig – Çeviri*. Ankara: TDK Yayınları.
- ARAT Reşit Rahmeti (2005) *Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig*. Haz.: Mustafa KAÇALİN, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- AŞAR Haluk (2017) "İnsan-Merkezcilik Canlı-Merkezcilik İkileminde Biyoetik", *Türkiye Biyoetik Dergisi*, Vol. 4, No. 2, 74-86. doi: [10.5505/tjob.2017.07078](https://doi.org/10.5505/tjob.2017.07078)
- AYDIN Erdem (2006) "Biyoetik: İçerik ve Kapsamı", *I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri*. Ed. Abdullah ÖZEN. Elazığ 2006: 409-12. <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=http%3A%2F%2Fwww.deontoloji.hacettepe.edu.tr%2Fekler%2Fdoc%2Fbiyoetik.doc>.
- BIRNBACHER, D. & N. Hoerster (1976). *Texte zur Ethik*. Münih.
- CALLAHAN D. (1995) "Bioethics", *Encyclopedia of Bioethics*. Revised edition. REICH W. T. ed. Vol. I. Simon&Schuster Macmillan New York, 247-255.
- ÇAĞRICI Mustafa (1989/2015) "Ahlâk", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, 10-14. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahlak#2-islam-felsefesi>.
- DİLAÇAR, A. (1972) *Kutadgu Bilig İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DİLMAÇ Bülent (2002) *İnsanca Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- DÜWELL M. (2013) *Bioethics – Methods, Theories and Domains*. London: Routledge.
- ERDEM Hüsametin. (2002) "Türk Ahlâkı", *Türkler*, Cilt: 5, 569-582, 1079-1105.
- FICHTER Joseph (1990) *Sosyoloji Nedir?*, (Çev. N. ÇELEBİ), Konya: Selçuk Üniversitesi FEF Yayınları.
- TOPALOĞLU Fatih (2016) "Biyoetik: Felsefi ve Teolojik Arka Plan", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Eylül 2016 20 (3), 1139-1154.
- GILLON R. (1998) "Bioethics, Overview". *Encyclopedia of Applied Ethics*, Vol. 1, San Diego: Academic, 305-317.
- GÖKALP Ziya (2002) "Türklerde Ahlâk", *Türkler*, C.: 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 283-289.
- HACİB YUSUF HAS (2005) *Kutadgu Bilig* (Çev. R. R. ARAT). Kabcacı Yayınevi: İstanbul. Bkz. ARAT.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1980) *Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- KUSHE Helga, Peter SINGER (2001) *A Companion to Bioethics* (2nd Edition), London: Blackwell Publishing.
- MACKIE, J. L. (1977) *Ethics: Inventing Right and Wrong*. London: Penguin Books.
- METAN Ahmet (2014) "Etik", Felsefe Taşı Düşünce Platformu, <http://www.felsefetası.org/author/ahmet-metan/>.
- ÖRS Yaman (1986) "Boyutları Giderek Artan Bir Konu: Tıbbî Etik", *Bilim ve Teknik*, C. 19, S. 227, 1-5.

- ÖRS Yaman (2009) "Biyotıp Etiği ve Felsefenin Sınırları", *Etik ve Meslek Etikleri*, Yayına Hazırlayan: Harun TEPE, Ankara: Türk Felsefe Kurumu, 67-82.
- ÖZDEN Hilmi. (2017) *Kutadgu Bilig'de Ahlak Kavramı ve Tıp Etiğine Etkisi*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ÖZÖNDER, F. Sema Barutcu. (2017) "Kutadgu Bilig I: Zaman – Mekân - Konuşur: XI. Yüzyılda Balasagun'dan Kâşgar'a, Balasagunlu'dan Kâşgarlı'ya", *ÇÜTAD Çukurova Üniversitesi Türkojoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 12-63. doi: <https://doi.org/10.32321/cutad.358071>
- ÖZÖNDER, F. Sema Barutcu. (2018) "Kutadgu Bilig II: Kutadgu Bilig'in Metin Türü Ve Tarihsel Diyalektoloji İçin Değeri", *ÇÜTAD Çukurova Üniversitesi Türkojoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 179-253. doi: <https://doi.org/10.32321/cutad.490986>
- PIEPER A. (1999) *Etiğe Giriş*, (Çev. V. ATAYMAN ve G. SEZER). İstanbul: Ayrıntı Yayınları (1994 yılında yapılan 3. basımdan çevrilmiştir.)
- SADIKOV Kasımcan (2010) "Kutadgu Bilig'de Gök Bilimiyle İlgili Tespitler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 42, 33-39.
- SAMANCI Nilay Keskin. (2009) *Biyoetik Eğitimi Kapsamında Ortaöğretim Öğrencilerine Yönelik "Biyoetik Değer Envanteri" Geliştirilmesi*. Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Orhan ARSLAN, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi Ana Bilim Dalı Biyoloji Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara.
- SAVULESCU, Julian (2014/2015) "Biyoetik: Felsefe İlerleme İçin Neden Gerekli", *"Med Ethics"* 2015; 41:28–33. doi:10.1136/medethics-2014-102284 URL: http://www.deontoloji.hacettepe.edu.tr/ekler/pdf/makale_sunulari/15_16/karahanci_2.pdf
- SOFUOĞLU, Cemal (1989) "Kuran ve Hadis Kültürünün Kutadgu Bilig'teki İzleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, 127-180.
- TANERİ Aydın. (2015) "Hâcib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XIV, 508-511.
- YAŞAROĞLU, Cihat (2013), "Türkiye'deki "Hayat Bilgisi" ile Singapur'daki "Vatandaşlık ve Ahlak Eğitimi" Derslerinin Değerler Eğitimi Bağlamında Karşılaştırılması", *Turkish Studies*, Volume 8/8, 1453-1461. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5238>

Nuraniye H. EKREM <https://orcid.org/0000-0002-7838-2438>

Dr. Öğretim Üyesi. Ankara Üniversitesi DTCF Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümü öğretim üyesi.

Adres: Ankara Üniversitesi DTCF Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. Sıhhiye/Ankara, Türkiye.

Tel: 90 312 310 32 80/1707

e-posta: nhekrem@ankara.edu.tr

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 11 Mayıs 2020

Yayına kabul edildiği tarih: 13 Haziran 2020

E-yayın tarihi: 4 Ağustos 2020

Çıktı sayfa sayısı: 21

Kaynak sayısı: 35